

Om Holbergs svar på tysk kritik

Af Vivian Greene-Gantzberg

Holbergs svar på tysk kritik, som de forekommer i *Epistlerne*, udgør en væsentlig karakteristik af *Epistlerne* selv. Disse gentager sig tematisk, om end uden strengere systematik. De tyder på en tilstræbt overlegenhed i argumentationen. De bekræfter forfatterens appel til klassiske regler. Og de giver udtryk for Holbergs selvmodsigende meninger.

Samme holdninger genspejles i Holbergs reaktion på sine tyske kritikere, således at et synspunkt eller en idé kan forfølges gennem flere epistler. Plagiatbeskyldninger enten ignoreres eller benægtes. Stilistiske ujævnheder derimod forsvares, idet forfatteren henviser til sine store klassiske forbilleder. Hans vane med at lade svarene være udeciderede får helt igennem stilistisk betydning.

Noget af kritikken fra tysk side fulgte umiddelbart efter offentliggørelsen af oversættelserne af Holbergs værker.¹ Første og andet bind af *Epistlerne* blev oversat til tysk allerede i henholdsvis 1749 og 1750. I den tyske anmeldelse af originalen roser recensenten Holbergs belæsthed og forstand. Holberg, mener anmelderen, har behandlet teologiske spørgsmål så godt som en teolog. Anmelderen vidste ikke, at Holberg faktisk havde fået en uddannelse i teologi på Københavns universitet. Kun med hensyn til tysk statshistorie kunne man have ønsket bedre besked.² Holberg reagerer ikke på denne i og for sig positive kritik. Der er i det hele taget ikke tegn på, at Holberg uden videre fremhæver bedømmelser, som er til fordel for ham. Men man kan være sikker på at kunne finde en henvisning til en pæn kritik fra tysk side, når Holberg forsvaret sig. Og på denne måde bliver *Epistlerne* tribunen for hans litterære og polemiske replikker.

Da første bind af Holbergs *Epistler* udkom i 1748, fandtes der ud over *Nye Tidender om Lærde og Curieuse Sager* (København, 1720-48) ingen dansksprogede kritiske tidsskrifter. At den allerførste anmeldelse af *Epistlerne* udkom i Tyskland i *Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen* (1748), at to af Holbergs latinske skrifter oprindeligt blev trykt i Leipzig, eller at adskillige andre af hans værker blev oversat til tysk samme år de udkom, må kunne forklares ikke alene i kraft af den tyske kulturs daværende rolle i Danmark, men også i kraft af Tysklands egen litterære situation. Netop på det tidspunkt savnede tyskerne før-

ste klasses komedier, og efterspørgslen efter betydelige historiske værker var stor. Disse mangler bidrog uden tvivl til, at Holbergs værker blev oversat til tysk og gjort til genstand for kritik.

Det ville dog give et skævt billede at mene at Holberg ikke var impliceret i den tyske udgivelse af visse af sine værker. Vi ved, at han virkede som sin egen forlægger i Danmark og at han endog overtog salget af sine egne bøger. Men i hvilken grad tog Holberg sig af sin sag syd for grænsen? Foreløbigt kan konstateres, at ønsket om at få et publikum blandt Tysklands kritikere ikke var Holberg fremmed, og at han endog betragtede danskernes forsøg på kritik med skepsis. I *Epistola tertia* betoner Holberg sågar, hvor uklogt det ville have været at have oversat den latinske version af *Niels Klim* til dansk først i stedet for til tysk. På dansk lyder hans bemærkning fra det tredje levnedsbrev:

[*Niels Klim*] blev oversat til mange Sprog. Det var min egen Skyld, at det først saa sent blev oversat til Dansk. De fleste Danskere kan Tysk, og jeg syntes det vilde være uklogt, at udsætte disse Moralforskrifter, der for de flestes Vedkommende var i Paradoksets Form, for den ondsindede Pøbels Kritik. Hvad andre forstaar og læser med Udbytte, kan Manden paa Gaden knap nok se med Brillen.³

Udførligere bemærkninger angående udgivelsen i Tyskland findes i epistel 447, som udgør en del af selvbiografien. Dér henviser Holberg til enkelthederne vedrørende den tyske oversættelse af *Moralske Tanker*. Originaludgaven var blevet anmeldt i Hamburg samme år, den udkom i København i 1744.⁴ Recensenten bemærker hovedsagelig Holbergs styrke som moralist, nemlig det at kunne blande skæmt og alvor. At *Moralske Tanker* så skulle oversættes til tysk, blev anledning til en kappestrid mellem to eventuelle udgivere. Detaljerne derom findes i *Frankfurter gelehrte Zeitung*.⁵ Striden opstod da professor Elias Caspar Reichard (1714-91) ved gymnasiet i Altona blev engageret af den københavnske forlægger Otto Christopher Wentzel (d.u.). Reichards oversættelse bar titlen *Moralische Gedanken* og udkom i Leipzig i 1744. I mellemtiden begyndte den griske boghandler Christian Gottlob Mengel (1717-1769), en tysk indvandrer, udgivelsen af sin egen tyske version. Selv om Mengels oversættelse (*Moralische Abhandlungen*

Kbh. og Lpz., 1744) gjorde lykke på bogmarkedet, ansås den ikke for den gyldige version. Også Holberg mener, at Reichards oversættelse er »u-forligneligen bedre« (ep. 447) og selv de tyske anmeldere giver udtryk for Reichards overlegenhed.⁶

Mengels brug af »unteutsche« gloser havde fremkaldt alvorlig kritik.⁷ Holberg gør opmærksom på den hurtige omsætning af denne udgave i epistel 447; oversættelsens kvalitet kommenterer han med en vis resignation. Salget var lykkedes trods kritikken og Holberg vidste, hvordan man ellers slipper for skadelig kritik. Enten ved at være sin egen forlægger, gennem prænumeration, eller ved hjælp af særlig gunstige forhold på bogmarkedet, kunne han regne med en hurtig omsætning og lade være med at bekymre sig om den kritiske bedømmelse. Da Holbergs satire *Niels Klim* blev trykt og udgivet i Leipzig i 1741 var den blevet frigivet af forfatteren på den betingelse, at udgiveren »indhentede kyndige folks bedømmelser« i forvejen. Da forlæggeren Jakob Preusz alligevel spekulerede i at tjene godt på bogen, fik også Holberg sin vilje, nemlig at værket desuden udkom ucensureret og anonymt.⁸ Den kritik, der måtte følge udgivelsen, skulle ikke komme til at belaste bogens salg.

Andre af Holbergs værker f.eks. *Dannemarks Riges Historie* blev udgivet i subskription i Tyskland. Dér solgtes ligeledes den tyske oversættelse af *Jødiske Historie* (1742) gennem prænumeration. Allerede i 1745 i Leipzig kom der en annonce om *Jüdische Geschichte* (Altona, 1747) i *Fortgesetzte Nachrichten von gelehrten Sachen* (1745) med en henvisning til det Kortsche forlag.⁹ Og i året 1746 blev oversættelsen annonceret i Greifswald og Hamburg. Holbergs ambivalente holdning til prænumeration i Danmark kommer til udtryk i *Moralske Tanker*. På den ene side kunne den være en nyttig invention, men på den anden side truede den ved at tilvejebringe alt for mange skribenter og for få gode bøger.¹⁰ Samme sted forklarer Holberg hvorfor han holdt op med at benytte sig af subskription, som efterhånden i Danmark var blevet til en slags betleri.¹¹ Hvad hans egne bøger angik, drejede det sig om et forretningsprincip.

Det forretningsmæssige har spillet en stor rolle i Holbergs litterære virksomhed. Heller ikke på dette område giver han afkald på skæmt. Epistel 126, som Billeskov Jansen kalder for »Fiduser til Forlæggerne«, viser til hvilken nytte subskriptionsplanen kan være for forfatteren og boghandleren, men epistlen viser tillige, at kritikeren kan komme til kort. Her bemærker Holberg:

Naar en Boghandler haver forsynet sig med tilstrækkelige *Prænumerationer*, kand han blæse af alle *Journalisters Critiqver* og partiske Domme, i hvis Magt det staaer ikke meere at sette en Bog udi Miscredit og at gjøre et Skrift til *Maculatur*. Thi, ligesom en Søemand kand sige til Stormen: Blæs nu, saa meget som du vil, jeg er allerede med mit Skib kommen i Havn; Saa kand og et Skrifts Oplegger sige til disse *Censores*: Nu maa I øve Eders *Critiqve* saa stærkt som I ville; Bogen er alt betalt.

Det er diskutabelt, hvor megen sandhed der ligger i Holbergs påstand og i hvor høj grad påstanden genspejles f.eks. i hans reaktion på Mengels manøvre eller på subscriptionsindbydelser. Om prænumeration og udgivelse af sine egne værker i nabolandet tier Holberg stort set, om end emnet foranlediger nogle længere epistler (ep. 3, 413), som bringer ham på spor af oversættelsernes vilkårlige skæbne hos udenlandske kritikere. Nøglen lader til at være boghandlernes rolle i kritikken. Holbergs mening desangående findes i epistel 413, hvor han siger, »De beste *Journalister* ere ... og have været udi Boghandlernes Tieneste, saa at de derved ere ikke udi Stand til at fælde upartiiske Domme over Bøger. Og er det gandske vist, at mange Skrifter anderledes havde været *censurerede*, hvis de ikke havde været af visse Boghandlers Oplag.« Tonen er symptom på Holbergs selvforsvar. Noget lignende reagerer han i en strid angående Georg August Dethardings tyske bearbejdelse af *Herodian* (1746; *Herodiani Römische Historie in Acht Büchern*, Kbh. & Lpz. Wentzel, 1747). Detharding (1717-86), som havde oversat nogle af Holbergs komedier og *Epistler*, omtales positivt i epistel 447. Vi henviser her til Lars H. Eriksens udførlige redegørelse for Holbergs oversættelsesprincipper i forbindelse med Dethardings episteloversættelse.¹²

Anledning til epistel 182 havde også været Dethardings tyske bearbejdelse af Holbergs *Herodian*.

I fortalen til sin bearbejdelse forklarer Detharding, at han havde oversat fra »*Grundsprache*« men at han havde taget hensyn til den danske, altså Holbergs, version. For recensenten kan »*Grundsprache*« kun have betydet græsk. Han slutter derfor at Holberg oversatte fra det latinske og Detharding fra Holbergs danske version.¹³

Holbergs svar i epistel 182 indledes med ordene: »En fremmed *Journalist* ...«. Denne »fremmede journalist« konfronteres nu med Holbergs udtalelse om, at han brugte den græske version som kilde,

mens han tvivler på Dethardings brug af samme. Detharding tillader sig at udelade denne omtalte 182. epistel, som ellers bringer en positiv kritik af den tyske bearbejdelse af *Herodian*. På typisk Holbergsk manér afvises både Dethardings oversættelse og den tyske recensents kritik som Holberg uvedkommende. Holberg indtager en overlegen holdning når hans kundskab bringes i tvivl. Det er hans vante holdning.

Spørgsmålet er og bliver om Holberg egentlig anvendte den græske kilde. Emnet optages igen i en af hans senere skrifter, *Conjectures sur les causes de la grandeur des Romains* (1752), som blev anmeldt af Lessing det følgende år.¹⁴ Men nu er der kun tale om en akademisk diskussion. Det sidste vidnesbyrd om Holbergs drøftelse af *Herodian*-spørgsmål findes i den 447. epistel. Da Detharding senere oversatte denne epistel til tysk – rigtignok efter Holbergs død, tilføjede han sine egne anmærkninger vedrørende fremgangsmåden:

Die deutsche Uebersetzung des Herodians, welche mit der Einleitung des Herrn Baron von Holberg ans Licht getreten, ist nach dem griechischen Original veranstaltet worden, und hat dabey des Herrn von Holberg dänische Uebersetzung, die sonst vortreflich gerathen, nicht wohl zum Grunde gelegt werden können, weil man sonst einen griechischen Schriftsteller aus dem dänischen würde übersetzt haben.¹⁵

Forklaringen er nok rimelig, selv om den kommer en kende for sent. Det har øjensynligt været led i Dethardings taktik at forhindre Holberg i at reagere med det samme. Har også Holberg brugt denne taktik?

Hvad Dethardings *Herodian* angår, har der ikke været tale om en »dårlig kritik fra tysk side«, som hævdedet af Lars H. Eriksen.¹⁶ I *Altonaische gelehrte Zeitungen* (1747, XXXIII, St. 1/5, s. 265-66) såvel som i *Freye Urtheile und Nachrichten* (1747, LXI, St. 8/8, s. 481-82) omtales Dethardings stil positivt. Arbejdet udførtes, ifølge anmelderen i *Altonaische Zeitungen*, »mit der äussersten Sorgfalt [und ist] auf das getreueste eingerichtet.« I samme ånd bemærker recensenten i *Freye Urtheile*, »[die] Bemühung des gelehrten Herrn Professors Detharding [verdient] alles Lob.« Men i denne anmeldelse sættes der spørgsmålstegn ved oversætterens og indirekte også ved forfatterens kilde. Heller ikke hos Holberg forekommer der negative bemærkninger om kvaliteten af Dethardings oversættelse.

Hvad var så det væsentlige ved denne strid? Drejede det sig om,

hvilket forlæg der var blevet brugt, eller var stridens emne, om Holberg var i stand til at oversætte fra det græske? Det var rigtignok almindeligt, at litterater oversatte fra græsk ved hjælp af et latinsk mellemed. Således var det f.eks. hos Holbergs samtidige Joh. Chr. Gottsched. Men i modsætning til Gottsched, påstår Holberg (ep. 431), at han behersker latin og græsk lige godt. I epistel 447 forklarer Holberg dog, at han først nu er kommet så langt, at han kan læse en græsk historie som en latinsk. »Jeg anvender en Time om Dagen paa at læse Græske *Autores in Originali*, og haver jeg nu endeligen bragt det saavidt, at jeg fast med samme *Facilitet* kand læse en Græsk Historie som en Latinsk.« (*Epistler*, V, 8). Billeskov Jansen mener, at Holbergs påstand trænger til efterprøvning. I kommentaren til epistel 182 (*Epistler*, VI, 262) gør han endog opmærksom på at udgaven som Holberg har haft for sig var tvesproget, dvs. den latinske version stod side om side med den græske original.

Som følge af kontroversen om kilden til Holbergs *Herodian* opstod et metodisk og ikke, som det kunne forventes, et æstetisk spørgsmål. Det er journalisterne og ikke mindst de tyske, der igen angribes. Holberg går til modangreb på dem ved at påpege deres manglende sans for moderation. Og de svarer igen ved at bevæge sig fra en overfladisk behandling af Holbergs værker til en mere indgående analyse af hans stilistiske virkemidler. Satire, parodi, og paradoks såvel som hans holdning til purisme, oversættelses-principper og dramaturgiske regler bliver nu grundlag for tysk kritik. Holbergs saglige værker fremkalder kritiske ræsonnementer over metodikken i historieskrivning.

Mange af Holbergs svar på tysk kritik bringer ikke nogen grundlæggende diskussion af litterære spørgsmål. Han giver sig af med tolkninger og den generelle modtagelse af sine værker i Tyskland. En filosofisk behandling af sagen bliver udeladt. Og i stedet kommer der ofte en overdrevet replik som svar. En efter Holbergs mening uegnet kritik besvares f.eks. med en satire. »Eet Narreri maa *cureres* med et andet,« (ep. 208) lyder princippet. Noget af det satiriske i Holbergs værker kan føres tilbage til tysksproget kritik fra 1718, som handlede om Holbergs udkast til en verdenshistorie (*Introduction til de fornemste Europæiske Rigers Historier*, 1711). Ifølge den tysk-dansk sindede jurist og historiker – desuden mediciner og professor i naturfilosofi – Holbergs rival Andreas Hojer (1690-1739), skulle Holbergs værk have stærke ligheder med Pufendorfs skrifter. Der sigtedes nemlig til Pufendorfs *De jure naturæ et gentium* (1672), som var Holbergs hovedkilde til *Natur-* og

Folkeret (1715). I sit svar på Hojers plagiatbeskyldning (ordet »udcopiere« erstatter »plagiere« i *Epistlerne*) anvendte Holberg satire som stilistisk våben og indlod sig på en litterær strid. (Polemikken mod Hojer behandles udførligt i Th. A. Müllers *Den unge Ludvig Holberg. 1684-1722*. [Kbh., 1943, 252-272].) Holbergs *Dissertatio de Historicis Danicis* (1719) beskylder Hojer for at være en polyhistor, hvormed Holberg mener så meget som dilettant. Epistel 293, som Holberg først skrev 10 år efter Hojers død, er i samme ånd en satire om overfladiskhed og pedanteri, som kan forventes af en polyhistor ligesom af en skomager. Hojer-sagen optages påny i en replik som Billeskov Jansen giver titlen »Skal en Jurist eller en Skomager vide alt?«

At striden med Hojer gjorde vedvarende indtryk på Holberg, bekræftes i den kendsgerning, at Holberg kommer tilbage til emnet i senere epistler. I den 328. epistel om upartiskhed i historieskrivning f.eks., henviser Holberg påny til Andreas Hojer, denne gang i forbindelse med et portræt af Christian II. Og forsvaret mod Hojer er vistnok også det Holberg sigter til i *Moralske Tanker* (1744), når han råder fra at besvare en plump kritik. Man noterer Holbergs holdning i dette epigram, netop fordi han blev ved med at ærgre sig over Hojer, som nu for længst var død. Strategien, som blev anbefalet af Holberg, var:

Hvis dit Forsvars-Skrift kommer for Lyset, vil din Modstander ansee sin *Critiqve*, som et Verk af Importance, og dømme, at du maa være blevet saaret, efterdi du klager dig ... Din Taushed vil ... gaae ham meer til Hierte end den skarpeste *Apologie* ... Lad *Publicum* dømme, som en tredie Mand mellem dig og din Modstander.¹⁷

Holbergs hang til satire, som formodentlig fik sit udgangspunkt i Hojerstriden, fandt højdepunktet i *Peder Paars* (1719-20). Også dette værk kan føres tilbage til en satire. Her drejer det sig om J. B. Menckes *De Charlataneria Eruditorum* (Lpz., 1715), der, som det fremgår af titlen, angriber lærde pedanter. Den første tyske oversættelse af *Peder Paars* (*Peder Paars. Ein comisches Heldengedicht* [Lpz., 1750]), gav anledning til en diskussion om oversættelsesprincipper. Anmelderen i *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen*¹⁸ tvivler på oversætteren, komponisten Joh. Ad. Scheibes kompetence til at gengive hverdagsprog. Selv Holberg var utilfreds med Scheibes bearbejdelse, men han beklager (ep. 447) ikke så meget Scheibes manglende evner som umuligheden af

at oversætte *per se*. I samme epistel gør Holberg opmærksom på, at han »stedse haver raadet fra dette Skrifts oversættelse.« Anmelderen i *Jenaische gelehrte Zeitung*¹⁹ finder eksplicit årsagen til svaghederne i den tyske version af *Peder Paars* i Holbergs egen teksts utilstrækkelighed.

Her føler Holberg sig især truffet, da det nu drejer sig ikke bare om en mislykket oversættelse, men om et gennemgående træk i hans forfatterskab. I epistel 157 forsvarer Holberg sin brug af satire. Han henviser til Swifts *Gullivers Travels*, der ligesom Holbergs satirer anvender den forbilledlige sokratiske læremåde. I denne epistel anbefaler Holberg påny ironi som det bedste middel til at bekæmpe urimeligheder. Ligeledes i epistel 194 skriver han, omend med en del ambivalens: »Jeg bekiender, at *Satiren* er noget *outrered*, men *outrered* Skiemt haver ofte best Virkning.« Blandt de tilsigtede urimeligheder må have været kritikernes »flue-jagt« efter visse nøgler i Holbergs ironi. Ved at opspore denne kritik i *Epistlerne*, får man indtryk af, at Holberg fremhæver en enkelt kritisk bemærkning for at kunne tage sig i agt for videre angreb. Svar af denne art kaster yderligere lys over fiktionen (en fingeret brevveksling) i *Epistlerne*, da nogle af de såkaldte svar på tysk kritik lader til at være blevet skrevet uafhængigt af konkrete indvendinger. Denne fremgangsmåde tyder enten på potentielt negative udtalelser eller på en generel uoverensstemmelse mellem censorerne og skribenter. I nogle tilfælde beklager Holberg direkte, at den strenge censur i Norden indskrænkede forfatterens frihed. Det er netop dette forhold, som han prøver at omgå ved at trykke sine værker i Tyskland. En dansk oversættelse af Holbergs kommentar i *Epistola tertia* viser, hvor stor forskellen mellem landene var.

I Tyskland, Frankrig og især i England, hvor man har Lov til at udgyde alt, hvad der falder én ind, der er det nemmere at vise sin Dømmekraft ... Herhjemme har Digterne det største Besvær med at holde Styr paa deres Begejstring for at ikke mistænksomme og strenge Censorer skal bringe dem i Fedtefadet.²⁰

I epistel 74 gør Holberg opmærksom på, at religiøs censur kan være skadelig. Det var nemlig den slags censur, som påvirkede modtagelsen af hans belærende satire *Nicolai Klimii iter subterraneum*. Satiren fremstiller forfatterens reaktion over for den pietistiske bevægelse, der havde vundet frem under Christian VI. (1730-46). Satirens første oplag

blev trykt i 1741 i Tyskland, om end udgiveren var københavner. Samme år blev værket oversat fra latin til tysk; den danske udgave, som ikke var ved Holberg, udkom først det følgende år. På grund af skrif- tets oplysende tendens (fornufttro, rationalisme, fritænkeri) havde man prøvet, dog forgæves, at underkaste *Niels Klim* censur. Skriftet blev anmeldt i *Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen* (1747), formodentlig af den tyskfødte professor i jura ved Københavns univer- sitet Christian Ludvig Scheidt. Han påstår, at værkets satiriske virkning ødelægges af dets egen satirer, hvis stil måske har været for bred og gentagende.²¹ På denne kritik giver Holberg intet direkte svar. Han kommenterer i stedet for kritikkens påstand om, at han latterliggør andre landes skikke. I epistel 401 henviser Holberg til samme kritik og understreger, at hensigten med at skrive *Niels Klim* havde været at vise, at ens egne skikke kan synes fornuftsstridige set fra en udenforstå- endes synspunkt.

At værket gjorde lykke på bogmarkedet i Tyskland skyldes, ifølge dets oversætter Scheibe, forfatterens skjulte identitet. De mange købe- re mente at være kommet på spor af en saftig nøgleroman. Scheibe gør desuden opmærksom på, hvordan vilkårlighed i kritikken kan opstå.²² Scheibe kommenterer sin egen oversættelse af *Niels Klim* i indlednin- gen til bearbejdelsen af *Peder Paars*. Dér beskylder han andre for at have ændret visse steder mod hans vilje. Holbergs utilfredshed med Scheibes oversættelse af *Niels Klim* fremkalder epistler om oversættel- sesfejl (cp. 368, 342, 447). Holbergs hovedindvending på dette område angår den ordrette oversættelse. Blandt oversættelserne, som er præget af slige fejl, er den tyske gengivelse af *Niels Klim* fra året 1741. Epistel 368 bringer Holbergs kritik med nogle eksempler.

[I *Niels Klim* staar der] »de Nordiske Folk ere fast rasende af Begjærlighed efter Rang og at gaae paa andres høyre Haand.« Oversættelsen er bleven denne: »Sie werden für Begierde, ei- nen tugendhaften Lebenswandel zu führen fast unsinnig.« ... Udi Klims Rejse tales om en Kroemand som siges *Insulæ hujus Do- minus*. Det er: Ejer af dette Huus. Dette have alle saaledes *verteret*: Herre af denne Øe, bedragne af det dobbelt lydende Ord, *Insula*, som betyder baade en Øe og et Huus.

I den ovennævnte tyske oversættelse står der »mein Mann, der Herr über diese Insul ist.«

Diskussionen om oversættelsernes kvalitet holder sig dog ikke til gengivelsen af sproget; ofte hænger diskussionen sammen med en redegørelse for Holbergs stil. Denne omfatter ud over satire også paradoks og ironi. Holberg mener, at en del af kritikken af hans stil opstår som resultat af oversætterens bearbejdelse og ikke på grund af en upassende stil i originalen. Det værk, der blev angrebet mest for paradokse meninger, var de latinske *Epigrammata* (1737-49). I epistel 69 gør Holberg et forsøg på at forklare, til hvilken nytte paradokser kan være.

[Disse] have erhvervet det menneskelige Køn stor Bequemmelighed, og hævet mangen latterlig og skadelig Overtroe ... Der vilde, for Exempel end findes utallige Personer, der heller skulle bequemme sig til at æde Bark af Træer, eller kaage Suppe paa deres Skoe og Tøfler, end at opofre en Hund eller en Kat ... Skiøde-Hunde, som jeg meenede ... kunne blive en god Ret, enten i Suppe, *Fricasée* eller Steeg.

Selv når Holberg tager sagen alvorlig, vælger han ikke at reagere rent sagligt. Han lægger gerne mærke til, at journalisterne er mindre interesseret i nyttig kritik og mere interesseret i at fremkalde modsatte meninger. En tysk recensent angriber f.eks. Holbergs blandede stilart i anden del af Holbergs *Opusculorum Latinorum pars altera* (1743-44):

Die Schreibart des Herrn Verfassers ist weder rein genug, noch durchgängig gleich. Zuweilen ist sie der Schreibart des Plinii ähnlich, den er nebst dem Seneca dem Ciceroni weit vorzieht, zuweilen geht sie von der Art dieser seiner Favoriten weit ab, und wird so Ciceronianisch, dasz ihm auch ganze Perioden aus Ciceronis Tusculanis und dem ersten Buch de Officiis entfallen.²³

Men *Epistola tertia* havde fremkaldt en positiv modtagelse netop med hensyn til den latinske stil. I epistel 112 påstår Holberg at hans skæbne blandt kritikere kan sammenlignes med de store skribenters. Stilen kritiseres af den ene journalist, »just fordi han haver hørt den at roses almindeligen.« (ep. 112) I kraft af denne distancering undgår Holberg at udtale sig om det stilistiske spørgsmål. I en af de senere epistler kommer han emnet noget nærmere. Da en anmelder i *Hamburgische Berichte von neuen gelehrten Sachen* (1737, Nr. LV. 12/7, 456) påstår, at nogle af Holbergs udtryk i de latinske epigrammer kommer »des

Martialis seinen nicht nur oft gar nahe, sondern auch zuweilen (auch was einige freie Ausdrücke angelangt) gleich,« afviser Holberg kritikken med forklaringen, at der kun var ganske få af hans epigrammata, som kunne censureres i den henseende (ep. 425). Desuden bemærker han, at beskyldningen om, at hans »frie ekspressioner« var uanstændige, var tegn på kritikernes egen arrogance og »affektered pænhed.«

Stilen skal tilpasses materien. – Således argumenterer Holberg i epistel 404, som med hensyn til temaet er skrevet i samme hensigt som epistel 300 om skæmt i tide og utide og som epistel 342 om oversættelsen af sirlige talemåder. I førstnævnte epistel forsvare Holberg sin brug af den løse stil, dvs. prosa, som forekommer f.eks. i *Moralske Fabler* (1751). Diskussionen om stil er udførlig i *Epistlerne* og derfor vil vi betone her Holbergs opfattelse af selve ordet. – Når Holberg taler om stil, taler han om skrivemåden, f.eks. om sproget er pyntet eller pedantisk, om det rettes efter tidens eller befolkningens smag. – Den »løse stil« forsvare Holberg desuden i epistel 211, hvor komedierne omtales. Samme argument, nemlig at sådanne skrifter egner sig til jævn og naturligt tale, gælder også de *Moralske Fabler*. Moralisternes rette stil, mener Holberg, skal være dén, der muliggør en hurtig og direkte opfattelse af skriftets indhold. Moralske ideer af enhver art fremstilles bedst med klarhed.

Det var Lessing, som i sin virksomhed som ivrig Holberg-kritiker i begyndelsen af 50'erne, udtalte sig negativt om stilen i *Moralske Fabler*. Hans anmeldelse af Joh. Ad. Scheibes oversættelse blev trykt i *Berlinische privilegierte Zeitung*. Det er dog tvivlsomt, om Holberg havde en anelse om, at det var Lessing, der havde skrevet den. Som endnu ikke særlig kendt kritiker skrev Lessing, at Holberg ikke var i stand til at finde en versform, som fremhævede fablens lære.²⁴ Anledningen til denne kritik havde sikkert vist sig i selve forordet til originalen, hvor Holberg en smule provokerende forklarer, at hans hensigt er at »moralisere paa alle brugelige maader.«

Som forfatter tillod Holberg sig visse friheder. Men over for sine oversættere var han mindre fleksibel. Det var han med god grund, for selv når han overholdt sine egne regler, var der ingen garanti for en god kvalitet i oversættelserne. Nogle af hans tyske oversættere blev endog skarpt kritiseret i de tyske tidsskrifter. Da f.eks. *Metamorphosis eller Forvandlinger* (1726) udkom på tysk (*Metamorphosis oder Verwandlungen*) i 1746, viste det sig, at den pågældende ukendte oversætter havde brugt en svensk version af værket, der var udkommet i 1744. Til

trods for oversættelsens manglende kvalitet, roser anmelderen forsøget på at imødekomme tyskernes begærlighed efter slige skrifter.²⁵

Holberg henviser til den tyske version af *Metamorphosis* i epistel 447. Han antyder, at svaghederne skyldes den ordrette oversættelse, og gør, ligesom anmelderen, opmærksom på vanskelighederne ved at få danske værker tilfredsstillende oversat. Denne iagttagelse foranlediger Holbergs kommentar angående den vilkårlige bedømmelse af hans værker i Tyskland. Men som det fremgår af epistler 238 og 249, er det også et spørgsmål om kompetence. Et godt eksempel på inkompetence havde været en vis Johann Georg Laubs udgave af komedierne (*Sechs Lust-Spiele*, 1743), som Holberg mente bidrog til modstridende meninger om hans værker i Tyskland. Laub havde påtaget sig denne opgave som oversættelses-øvelse. I alt kom der tre udgaver af Holbergs komedier fra Laubs hånd; hver udgave blev trykt i to oplag. Holbergs kommentar til Laubs version sigter til en række tyske anmeldelser, bl.a. den, der kom i *Frankfurtische gelehrte Zeitungen* i 1743 (Nr. XC, 8/11, 527-29). Her blev Laubs version kritiseret for sin bondske stil, direkte forkerte oversættelser og vilkårlige sceneinddeling. Desuden skulle Laubs udvalg af komedierne ikke have været repræsentativt. Laubs trebinds udgave fra 1743 bliver omtalt i epistel 249. Holberg begrunder sin utilfredshed med konkrete eksempler: *Uden Hoved og Hale* forvandles hos Laub fra en komedie i fire akter og en prolog til »ein Schauspiel in vier Akten;« stilistiske ændringer i tragikomedien *Melampe* udløser misfornøjelse blandt Holbergs tyske kritikere, da ændringerne er i konflikt med de klassiske regler. Sidst men ikke mindst beklager Holberg Laubs brug af prosa for det oprindelige alexandrinervers i *Melampe*.

Indtil 1740'erne havde Gottsched bestemt retningen for kritikken af Holbergs skuespil i Tyskland. Derefter måtte den satiriske komedie konkurrere med den engelske sentimentale komedie. Holbergs komedier havde hidtil været forbilledlige efter Gottscheds målestok for den klassiske komedie, hvis grundlæggende element var evnen til at vække latter. At den sentimentale komedie skulle vinde frem i Tyskland, betød samtidigt, at Holbergs satirer måtte afløses som forbillede. Om dette vigtige aspekt af receptionen udtaler Holberg sig ikke i *Epistlerne*. Og i selve teksten nævnes den berømte Professor Gottsched kun en enkelt gang (ep. 215).

Når man betragter Holbergs svar på tysk kritik som helhed, er det tydeligt, at det ikke har været en bestemt kritisk retning, men enkelte

kritikker, der har fremkaldt hans reaktion. Og idet han fremhæver bestemte indvendinger eller oversættelser, som kunne foranledige at hans værker fik et dårligt ry, forvandles hans reaktioner ofte til generelle forsvar for hans stil og fremgangsmåde. Som følge heraf sigter nogle epistler ikke til bestemte tilfælde, men opfylder Holbergs behov for at forebygge yderligere skadelige angreb. Men Holberg kan udmærket tage imod kritik – altid underholdende og tilstrækkelig sagkyndigt – bare den ikke betvivler hans viden. Ej heller skal en kritik baseres på oversættelser af hans værker.

Tysksproget kritik udgør udgangspunktet for en række af de epistler, som omtaler problemet litterær reception. I Tyskland fandt Holberg sit største publikum og sine strengeste kritikere. For at få sine ideer udbredt var han nødt til at vinde et publikum uden for de nordiske lande, hvor han undertiden følte sig generet af censuren. I nabolandet Tyskland kunne han etablere sig som belletrist, som historiker og som populær filosof. Der var enhver kritik en vurdering og en reklame tillige. Bare at blive anmeldt i ansete tyske tidsskrifter var en slags anbefaling og hjalp til at sprede Holbergs ideer – og Holbergs navn – langt ud over Danmark-Norges grænser.

Noter

Der citeres gennemgående fra F. J. Billeskov Jansens kommenterede udgave *Epistler* (Kbh., 1944-54). De tyske anmeldelser anføres delvis efter H. Ehrencron-Müller, *Forfatterlexikon*. X-XII.

1. En oversigt over udgivelsen af Holbergs værker på tysk viser hvor regelmæssigt skrifterne blev tilgængelige: *Einleitung in das Völkerrecht* (Introduction til Natur- og Folkeretten, 1715) 1748; *Dännemarkische Norwegische Staats und Rechtshistorie* (Dannemarks og Norges Beskrivelse, 1729) 1730; *Dänische Reichshistorie* (Dannemarks Riges Historie, 1732-35) 1743-44; *Kurze Vorstellung der allgemeinen Welthistorie* (Synopsis historiarum universalis, 1733) 1766; *Beschreibung der berühmten Haupt- und Handelsstadt Bergen in Norwegen* (Af Den berømmelige Norske Handel-Stad Bergens Beskrivelse, 1737) 1753; *Allgemeine Kirchengeschichte* (Almindelig Kirke-Historie, 1738) 1749; *Vergleichung der Historien und Thaten verschiedener insonderheit Orientalischer und Indianischer grosser Helden und berühmter Männer* (Heltens sammenlignede Historier, 1739) 1741; *Jüdische Geschichte von Erschaffung der Welt bis auf gegenwärtige Zeiten* (Jødiske Historie, 1742) 1747; *Geschichte verschiedener Heldinnen und andrer berühmten Damen* (Heltinders sammenlignede Historier, 1745) 1746.

2. *Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen*, 1748, 61. St., 483-86.
3. Ludvig Holberg, *Tredje Levnedsbrev, Værker i tolv Bind*, udg. af F. J. Billeskov Jansen (Kbh., 1969-71), XII, 201.
4. *Freye Urtheile und Nachrichten zum Aufnehmen der Wissenschaften und Historie überhaupt*, 1744, 27 St., 220-221.
5. *Frankfurter gelehrte Zeitungen*, 1744, 35 St., 207-208.
6. *Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen*, 1745, 92. St., 768.
7. *Hamburgische Berichte*, 1744, 52. St., 439.
8. Ludvig Holberg, *Niels Klim*, udg. af A. Kragelund (Kbh., 1970), I. 1xx.
9. *Fortgesetzte Nachrichten von gelehrten Sachen*, 1745, 753.
10. Ludvig Holberg, *Moralske Tanker*, udg. af F. J. Billeskov Jansen (Kbh., 1943), 209.
11. *Ibid.*, 210.
12. Lars H. Eriksen, »Ludvig Holbergs principper for oversættelse og Georg August Dethardings tyske episteloversættelse,« *Danske Studier*, 1985, 57-82.
13. *Freye Urtheile und Nachrichten*, 1747, 61. St., 481-482.
14. *Berlinische privilegierte Zeitung*, 1753, 58. St.
15. Ludvig Holberg, *Herrn Ludwig Freyherrn von Holbergs Vermischte Briefe* (Kbh. & Lpz., 1755), V, 20-21.
16. Lars H. Eriksen, *Danske Studier*, 1985, 65.
17. Holberg, *Moralske Tanker*, 144-145.
18. *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen*, 1750, 46. St., 410-412.
19. *Jenaische gelehrte Zeitungen*, Sept. 1750. Se Ehrencron-Müller, XI, 110.
20. Holberg, *Tredje Levnedsbrev, Værker*, XII, 195-196.
21. *Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen*, 1741, 47. St., 399-400.
22. Ludvig Holberg, *Peder Paars. Neue vermehrte und verbesserte Uebersetzung*, udg. af Joh. Ad. Scheibe (Lpz., 1764), LXX ff.
23. *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen*, 1744, 11. St., 19-20.
24. Se G. E. Lessing, *Lessings Gesammelte Schriften* (1889), IV, 321-322.
25. *Neue Zeitungen von gelehrten Sachen*, 1747, 9/3, 179-180.